

ПСИХОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ ПІДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРІВ ОСВІТИ ДО МАРКЕТИНГУ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ

Розглядаються психологічні проблеми підготовки менеджерів освіти до маркетингової діяльності у сфері освітніх послуг. Окреслено особливості підготовки управлінців до маркетингу освітніх послуг в умовах очно-дистанційної форми післядипломної педагогічної освіти.

Ключові слова: психологічна підготовка, психологія маркетингу, маркетинг освітніх послуг, менеджери освіти, система післядипломної педагогічної освіти.

Постановка проблеми

Вступ. У сучасних соціально-економічних і культурних умовах відбувається трансформація парадигми освітнього процесу у бік перенесення акценту з накопичення інформації на засвоєння засобів її отримання, усвідомлення тих цілей, для яких створювалися ці засоби, розвитку здатності до постановки власних цілей у процесі здобуття освіти та пошуку адекватних для їх досягнення засобів. Це веде до виникнення різних типів навчальних закладів державної та недержавної форми власності, які реалізують свої цілі різними методами й у різних умовах.

Як результат, деякі педагогічні інновації, їх мета, зміст і результати не завжди є зрозумілими батькам, а очікування, які сформовані на основі загального уявлення про навчальний заклад у потенційних споживачів освітніх послуг, не завжди співвідносяться з тим, що їх діти отримують насправді [10].

Водночас через недостатнє фінансове та матеріально-технічне забезпечення освітньої галузі виникає загроза викривлення головної місії школи (навчання, виховання та розвиток вільної особистості, здатної до саморозвитку), переважна орієнтація освітніх організацій на отримання прибутку як першочергове завдання, особливо, в приватних навчальних закладах. До того ж через складну демографічну ситуацією, яка склалася в Україні, з кожним роком зростає конкуренція між навчальними закладами щодо набору потенційних учнів.

Саме тому менеджери освіти мусять замислитися над тим, в чому є перевага їхнього навчального закладу над іншими, звернутися до маркетингу в сфері освітніх послуг як діяльності, в процесі якої забезпечується створення, інформування, доставляння й обмін пропозиціями, що мають цінність для споживачів, клієнтів, партнерів і суспільства в цілому [6].

Відповідно, актуалізується проблема психологічної підготовки менеджерів освіти до такого виду діяльності.

Слід зазначити, що окремі питання зазначеної проблеми вже були предметом уваги дослідників. Так, у межах економічної психології інтенсивно вивчаються психологічні аспекти маркетингу, зокрема, психології поведінки споживачів послуг, (Дж. Канеман, Дж. Кофі та ін.), питання соціально-психологічного забезпечення маркетингової діяльності загалом і у сфері послуг, зокрема (В. Зазикін, Є. Карпов та ін.), вивчаються психологічні проблеми конкурентоздатності освітніх організацій (Л. Карамушка, О. Філь та ін.). З іншого боку, зростає кількість робіт з проблем психологічної підготовки менеджерів освіти до професійної діяльності (О. Бондарчук, Н. Коломінський, Л. Кара-

мушка та ін.), і до формування позитивного іміджу освітніх організацій (О. Бондарчук, М. Фадєєва та ін.). Водночас психологічний аспект підготовки менеджерів освіти до маркетингової діяльності у сфері освітніх послуг не знайшов достатнього висвітлення у науковій літературі.

Отже, *мета* нашої роботи — розкрити психологічні проблеми підготовки менеджерів освіти до маркетингової діяльності в сфері освітніх послуг та окреслити шляхи їх розв'язання в умовах післядипломної педагогічної освіти управлінців.

Виклад основного матеріалу

За результатами теоретичного аналізу літератури та практики діяльності менеджерів освіти в галузі маркетингу освітніх послуг можна виокремити три рівні аналізу проблем підготовки управлінців до маркетингу освітніх послуг:

- на рівні суспільства та суспільних очікувань щодо функціонування освітньої галузі;
- на рівні освітньої діяльності у контексті відповідної підготовки менеджерів освіти;
- на рівні особистості менеджера освіти та його психологічних характеристик, що забезпечують психологічну готовність до маркетингової діяльності у сфері освітніх послуг.

Щодо характеристики *проблем підготовки управлінців* до маркетингу освітніх послуг *на рівні суспільства* слід насамперед указати на досить високі суспільні очікування щодо якості освітніх послуг і водночас недостатнє врахування специфіки таких послуг у суспільній практиці.

Так, *освітні послуги не є матеріальними*, тому їх якість можливо досягнути до моменту надання лише *опосередковано* через формалізацію та наочне подання найзначущої для певної цільової групи інформації про освітні послуги (навчальні плани, програми, методи та форми надання послуг, ліцензії, дипломи та ін.). Це вимагає *особливих зусиль менеджерів освіти для переконання споживачів* щодо якості майбутніх освітніх послуг, що досить утруднено через недостатньо високий статус освітян у суспільстві.

Серед особливостей освітніх послуг слід також відзначити *невіддільність послуг від суб'єктів*, що їх надають, і, отже, *нестійкість за якістю*, яка посилюється через відсутність жорстких стандартів на процеси й результати надання послуг, мінливість споживачів освітніх послуг, неможливість установити чіткі критерії оцінки якості в системі «людина-людина».

Варто зазначити відносну *тривалість надання освітніх послуг* і водночас *відтермінування вияву результативності* та залежність результатів від умов майбутнього життя того, хто отримав освітні послуги.

До специфіки надання освітніх послуг можна віднести й *необхідність подальшого супроводу послуг (неперервність освіти)* через природне для людини забування інформації та старіння знань в умовах постійних змін [3; 5; 9]. Такий супровід можливо забезпечити в умовах післядипломної педагогічної освіти, яка набуває особливого статусу як інституція, що найкраще підготовлена до навчання дорослих людей і може забезпечити їхню освіту протягом життя.

Водночас *статус післядипломної педагогічної освіти як неперервної освіти протягом життя визначений* в суспільстві *недостатньо чітко*; як наслідок, заклади післядипломної освіти іноді сприймаються як другорядні, такі, що забезпечують лише додаткові знання до основної, базової освіти. До того ж питання про рамкові стандарти

післядипломної освіти на рівні держави, попри всю його актуальність, знаходиться лише на етапі постановки.

Щодо характеристики проблем *підготовки управлінців* до маркетингу освітніх послуг *на рівні набуття ними освіти та підвищення кваліфікації* слід указати насамперед на *невизначеність змісту* такої підготовки та практичну відсутність навчально-методичного забезпечення її процесу.

Аналіз *особливостей процесу підготовки менеджерів освіти до маркетингової діяльності* в умовах вищої освіти, зокрема й ППО, свідчить [2; 10; 12] про:

1) недостатню представленість належних дисциплін і спеціальних курсів у навчальних планах педагогічних вищих навчальних закладах;

2) малу кількість таких курсів (а також годин, відведених на них) у системі післядипломної педагогічної освіти;

3) переважання репродуктивних форм засвоєння знань і, як результат, недостатній рівень розвитку відповідних умінь і навичок;

4) недостатню «психологізацію» навчання, відсутність у навчанні орієнтації на розвиток особистісних якостей менеджерів освіти, важливих для успішного здійснення маркетингу освітніх послуг;

5) неготовність значної кількості викладачів вищої школи, зокрема, системи післядипломної педагогічної освіти, до відповідного навчання менеджерів освіти.

У результаті можна констатувати *недостатній рівень психологічної готовності менеджерів освіти до маркетингової діяльності*.

Так, як відомо, маркетинг завжди починається з визначення потенціальних споживачів освітніх послуг (цільового ринку) та їхніх потреб [1; 6]. Водночас, як показують результати нашого дослідження, керівники освітніх організацій утруднюються у визначенні потреб цільових груп споживачів, не враховують відмінностей в очікуваннях учнів, батьків, педагогів як безпосередніх учасників маркетингової діяльності тощо.

В інших дослідженнях констатовано, що значна кількість керівників не володіє прийомами та методами формування позитивного іміджу освітньої організації [10], виявлено недостатній рівень підприємливості, конкурентоздатності та інших психологічних якостей менеджерів освіти, важливих для успішної маркетингової діяльності тощо [10; 11] та ін. До того ж специфічні особливості управлінської діяльності (багатофункціональність, надмірність емоційно навантажених контактів з різними категоріями споживачів освітніх послуг, велика відповідальність за результати діяльності в умовах невизначеності критерії їх оцінки та ін.) можуть негативно позначитися на особистості керівника, викликавши професійні деформації особистості.

Так, на думку Л. Орбан-Лембрик, про деформацію мотиваційної сфери особистості керівника свідчать:

- сфокусованість лише на власних інтересах, ігнорування суспільних потреб;
- орієнтація на здобуття чергової посади тільки як засобу особистої успішності, що породжує уникнення відповідальності, прийняття неякісних управлінських рішень, оскільки одним із найсуттєвіших чинників стає власна вигода;
- прагнення до домінування над іншими, що зумовлює заниження результатів роботи співробітників, формування комплексу власної винятковості тощо [8].

Останнє посилюється в разі деформувального впливу соціального середовища, який виявляється через надмірну увагу довоколишніх, захоплення, захвалювання, страх підлеглих, відсутність опору керівництву тощо.

Дослідники в галузі психологій управління [1; 4; 7; 8] стверджують, що до регресу схильні не лише мотиваційна сфера керівника, ставлення до себе, до праці, а й

усі елементи його особистості, вся її структура, і виокремлюють такі *прояви особистісного регресу*:

- *повторення прогресивного розвитку в оберненому порядку*, що передбачає згортання інтегральної здатності до прийняття рішень, пов'язане із зміною ставлення до себе та до праці (завищена самооцінка, схвалення необґрунтованих рішень тощо);

- *звуження кола сприймання актуальних подій через призму професії* веде до *суб'єктивізму, однобокості, обмеженості соціальної перцепції*, коли те, що виходить за межі засвоєних цінностей, змісту, прийомів професійної діяльності, часто починає або не помічатися, або ігноруватися;

- *втрата почуття перспективи у розвитку організації*, коли виявляється прагнення зберегти усталений спосіб життя, пасивність, знижується інтенсивність взаємодії керівника із соціальним середовищем;

- *зниження емоційної стійкості та зміна ставлення до людей*, що виявляється у переважанні негативних емоційних станів, дратівливості, сприйманні інших як об'єктів впливу;

- *формування деструктивної системи психологічних захистів, інтолерантність*, неприйняття думок, відмінних від власних, сприйняття дій довколишніх, які висловлюють власну думку, як таких, що спрямовані проти особистості керівника, містять невизнання його особистісної та професійної компетентності;

- *проблеми в автентичності прояву дійсної сутності особистості, жорстка фіксація в професійній позиції управлінця*, неправомірне розширення уявлень про ступінь впливу на життя інших людей, прийняття на себе тих проблем, які не входять до компетенції менеджера освіти, безцеремонне втручання у будь-які події поза його межами, орієнтація на «повчання» довколишніх;

- *зміна структури цілепокладання*, коли найважливішим стає досягнення тактичних цілей підтримки функціонування закладу освіти лише на поточний момент, без визначення стратегії розвитку закладу освіти на довготривалий період; при цьому часто перевага віддається ситуативним господарсько-економічним функціям, а не власне навчально-виховним, визначенню стратегії маркетингової діяльності у сфері послуг.

За такого стану речей ефективність управлінської діяльності, зокрема у сфері маркетингу освітніх послуг, значно зменшується, що особливо яскраво виявляється зараз; з одного боку, управлінець повинен займати жорстку позицію, спрямовану на забезпечення «виживання» закладу у складних і суперечливих умовах ринкової трансформації національно-економічної системи, а, з іншого — відповідно до основної мети діяльності виявляти у поведінці зразки гуманності, толерантності, високої духовності («сіяти розумне, добре, вічне»); це може викликати дисонанс між оцінкою власних психологічних якостей і способів поведінки, діяльності, спілкування і очікуваною оцінкою споживачів освітніх послуг.

Запобігання цих негативних тенденцій може слугувати спеціальна підготовка менеджерів освіти до маркетингу освітніх послуг, спрямована на формування та розвиток їхньої психологічної готовності до відповідної діяльності.

Психологічна готовність менеджерів освіти до маркетингової діяльності являє собою сукупність мотивів, знань, умінь, навичок та особистісних якостей, які забезпечують ефективність маркетингу у сфері освітніх послуг.

У *структурі* такої *готовності*, відповідно до підходу Л. Карамушки [4], можна виокремити:

- 1) *мотиваційну складову* — сукупність мотивів, адекватних цілям і завданням маркетингу освітніх послуг (бажання забезпечити конкурентоздатність свого навчаль-

ного закладу на ринку освітніх послуг, прагнення підвищити престиж та якість освіти, бажання реалізувати інноваційні форми й методи навчання та розвитку особистості й ін.);

2) *когнітивну складову* — сукупність знань, необхідних для здійснення маркетингової діяльності в освітній галузі (знання змісту та специфічних особливостей діяльності у сфері маркетингу освітніх послуг, умов і шляхів формування власного позитивного іміджу та позитивного іміджу освітньої організації та ін.);

3) *операційну складову* — сукупність умінь і навичок практичної діяльності у сфері маркетингу освітніх послуг (володіння методами вивчення потреб і очікувань цільових груп споживачів освітніх послуг, здійснення ефективних маркетингових комунікацій, визначення шляхів і наслідків просування маркетингових послуг в освітній галузі та ін.);

4) *особистісну складову* — сукупність особистісних якостей менеджерів освіти, значущих для маркетингової діяльності (підприємливість, конкурентоздатність, креативність, комунікативні якості та ін.).

Усі складові готовності менеджерів освіти до маркетингової діяльності знаходяться в тісному взаємозв'язку і лише в цілісності забезпечують ефективність маркетингу освітніх послуг.

Розвиток психологічної готовності менеджерів освіти можливо, на наш погляд, забезпечити в умовах очно-дистанційної форми післядипломної педагогічної освіти, яка пролонгована в часі і дає змогу слухачам не лише засвоїти відповідні знання, вміння та навички, а й сприяти розвитку їхніх професійно важливих особистісних якостей. Це досягається за рахунок використання:

1) когнітивно орієнтованих технологій (діалогічні методи навчання, групові дискусії та ін.);

2) діяльнісно орієнтованих технологій (метод проектів, спрямувальних текстів, ділові ігри та ін.);

3) особистісно орієнтованих та акмеологічних технологій (розвивальна психодіагностика, рольові ігри, тренінг розвитку конкурентоздатності та ін.), які найбільш відповідають психологічним особливостям навчання дорослих людей;

4) інформаційно-комунікаційних технологій, завдяки яким можливо забезпечити психологічну підготовку менеджерів освіти на дистанційному етапі навчання.

Критеріями сформованості психологічної готовності менеджерів освіти до маркетингу освітніх послуг виступають:

1) широта та глибина психологічних знань як бази для схвалення психологічно обґрунтованих управлінських рішень у маркетинговій діяльності,

2) можливість трансформації психологічних знань, умінь і навичок у конструктивні способи здійснення маркетингової діяльності;

3) усталеність проявів психологічно-компетентної поведінки в галузі маркетингу освітніх послуг (демонстрація підприємливості та конкурентоздатності; емпатійності та толерантності у взаємодії із споживачами освітніх послуг та ін.);

4) інтегрованість складових психологічної готовності в цілісну систему, їх гармонійний розвиток;

5) високі показники професійної успішності у сфері просування освітніх послуг, задоволеності маркетинговою діяльністю, власним іміджем та іміджем освітньої організації тощо [2].

При цьому важливо, щоби в оцінці рівня сформованості психологічної компетентності брали участь самі слухачі (через експертну оцінку результатів спільної проектної діяльності, розв'язання управлінських ситуацій, самоаналіз і самооцінку резуль-

татів психодіагностичних методик) і зовнішні експерти — викладачі закладів ППО та всі споживачі освітніх послуг, що надає керований слухачем навчальний заклад (для яких доцільно активізувати систему соціологічних досліджень — опитування, анкети, відкриті тести для батьків, учнів, педагогічних працівників, громадськості тощо).

Висновки

Визначено проблеми підготовки управлінців до маркетингу освітніх послуг, що зумовлені: 1) на рівні суспільства — недостатньо високим статусом освітян у масовій свідомості у поєднанні з високими суспільними очікуваннями щодо якості надання освітніх послуг та ін.), 2) на рівні безпосередньої підготовки менеджерів освіти — невідповідністю змісту й оптимальних форм підготовки менеджерів освіти до маркетингу освітніх послуг, неготовністю значної кількості викладачів вищої школи, зокрема, системи післядипломної педагогічної освіти до відповідного навчання управлінців та ін.; 3) на рівні особистості — недостатнім рівнем психологічної готовності менеджерів освіти до маркетингової діяльності, їхньої підприємливості, конкурентоздатності тощо.

Розв'язання цих проблем можливо в системі післядипломної педагогічної освіти внаслідок спеціально організованого навчання, що має на меті розвиток психологічної готовності менеджерів освіти до маркетингу освітніх послуг.

ЛІТЕРАТУРА

1. Акимов Д. И. Социальный маркетинг и социальная сфера общества: моногр. / Д. И. Акимов. — Х. : ХНУ им. В. Н. Каразина, 2010. — 312 с.
2. Бондарчук О. І. Соціально-психологічні основи особистісного розвитку керівників загальноосвітніх навчальних закладів у професійній діяльності: моногр. / О. І. Бондарчук. — К. : Наук. світ, 2008. — 318 с.
3. Ванькина И. В. Маркетинг образования: учеб. пособие / И. В. Ванькина, А. П. Егоршин, В. И. Кучеренко. — М. : Университетская книга. Логос, 2007 — 336 с.
4. Карамушка Л. М. Психологія освітнього менеджменту: навч. посіб. для вищ. навч. закладів / Л. М. Карамушка. — К. : Либідь, 2004. — 424 с.
5. Карпов Е. Б. Психология продвижения образовательных услуг в системе открытого образования: дис. ... д-ра психол. наук : 19.00.05 «Социальная психология» / Е. Б. Карпов ; Московский гос. открытый пед. ун-т им. М. А. Шолохова. — 503 с.
6. Маркетинг. Маркетопедия: онлайн энциклопедия маркетинга [електронний ресурс]. — Режим доступу : <http://marketopedia.ru/15-marketing.html>
7. Молл Е. Г. Управление карьерой менеджера / Е. Г. Молл. — СПб. : Питер, 2003. — 351 с. — (Серия «Теория и практика менеджмента»).
8. Орбан-Лембрик Л. Е. Психологія управління : посібник / Л.Е. Орбан-Лембрик. — К. : Академвидав, 2003. — 568 с.
9. Панкрухин А. П. Маркетинг / А. П. Панкрухин. — М. : Омега-Л, 2007. — 656 с.
10. Фадеева М. В. Психологічна підготовка керівників загальноосвітніх навчальних закладів до формування позитивного іміджу освітньої організації : автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. психол. наук : 19.00.07 «Педагогічна та вікова психологія» / М. В. Фадеева ; ДВНЗ «Університет менеджменту освіти». — К., 2010. — 20 с.
11. Філь О. А. Формування психологічної готовності персоналу освітніх організацій до роботи в конкурентоздатній команді: автореф. дис. на здобуття наук. ступ. канд. психол. наук : 19.00.10 / О. А. Філь ; Ін-т психології ім. Г. С. Костюка АПН України. — К., 2006. — 22 с.

12. Формування психологічної компетентності керівників освітніх організацій в умовах післядипломної педагогічної освіти: наук.-метод. посіб. / О. І. Бондарчук, Л. М. Карамушка, О. В. Брюховецька [та ін.] ; за наук. ред. О. І. Бондарчук. — К. : Наук. світ, 2012. — 239 с.

**Акимов Д. И.
Бондарчук Е. И.**

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ПРОБЛЕМЫ ПОДГОТОВКИ МЕНЕДЖЕРОВ ОБРАЗОВАНИЯ К МАРКЕТИНГУ ОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ УСЛУГ

Рассматриваются психологические проблемы подготовки менеджеров образования к маркетинговой деятельности в сфере образовательных услуг. Определены особенности подготовки управленцев к маркетингу образовательных услуг в условиях очно-дистанционной формы последипломного образования.

Ключевые слова: *психологическая подготовка, психология маркетинга, маркетинг образовательных услуг, менеджеры образования, система последипломного педагогического образования.*

**Akimov D. I.,
Bondarchuk O. I.**

PSYCHOLOGICAL PROBLEMS OF EDUCATIONAL MANAGER' TRAINING TO EDUCATIONAL SERVICES MARKETING

The article deals with psychological problems of educational manager' training to educational services marketing. It's defined educational manager' training to educational services marketing in conditions of full-time-distance form of postgraduate pedagogical education.

Key words: *training, marketing psychology, educational services marketing, educational managers, system of postgraduate pedagogical education.*